

Století Zdeňka Matějčka

SOS DĚTSKÉ
VESNÍČKY

Století Zdeňka Matějčka

Jednomu ze zakladatelů SOS dětských vesniček, světoznámému dětskému psychologovi Zdeňku Matějčkovi (1922–2004), bylo právě sto let. Svou prací ovlivnil přístup veřejnosti k výchově dětí a k ústavní péči více, než kdokoli jiný. SOS dětské vesničky se dodnes hrdě hlásí k jeho odkazu.

V padesátých letech 20. století, kdy Zdeněk Matějček začínal svou profesní dráhu, vládl ve společnosti ideál kolektivní výchovy dětí. Zatímco rodiče budovali socialismus, děti odkládali mnohdy od miminkovského věku do jeslí a školek, nejen takových, jaké známe dnes, ale i do týdenních jeslí, odkud si děti vyzvedávali pouze na víkend. Nechtěné a odložené děti končily ve velkokapacitních kojeneckých ústavech a dětských domovech, sídlících v obrovských nevyhovujících

budovách šlechtických sídel zabavených původním majitelům. Na sourozenecké vztahy nebyly brány ohledy, děti byly rozdělovány do ústavů podle věku a každé 3–4 roky se stěhovaly jinam, protože každé zařízení se specializovalo jen na úzkou věkovou skupinu. I ty děti, kterým se poštěstilo navázat nějaký bližší vztah s některou z vychovatelek nebo dětí v ústavu, tak po nějaké době o tyto vazby nevyhnutelně přišly stěhováním.

LÁSKYPLNÁ PÉČE JE NENAHRADITELNÁ

Zdeněk Matějček společně s kolegou Josefem Langmeierem děti vyrůstající v ústavní péči dlouhodobě sledovali a na základě těchto pozorování sepsali přelomovou práci *Psychická deprivace v dětství* (1963, přepracované vydání 1968). Definovali tak

nový psychologický pojem a prokázali, že absence stálé pečující osoby, která zajišťuje dítěti pocit bezpečí, závažně a nevratně poznamenává duševní a sociální vývoj dětí. Kniha byla přeložena do několika jazyků a dodnes je považována za jedno z klíčových děl v historii psychologie.

Na základě této knihy natočil režisér Kurt Golberger dokumentární film *Děti bez lásky* (1963), na němž Zdeněk Matějček osobně spolupracoval. Tento film otřásl veřejným míněním a znamenal přelom ve vnímání kolektivní výchovy. V reakci na tento film byla prodloužena ženám mateřská dovolená a matky malých dětí nemusely chodit na noční směny.

SOS DĚTSKÉ VESNIČKY JAKO ALTERNATIVA K ÚSTAVŮM

V následujících letech se tématu dětí vyrůstajících v ústavní péči věnovala řada novinářů, dokumentaristů a publicistů. Také díky tomu byla veřejnost nadšena myšlenkou, s níž přišli koncem šedesátých let Zdeněk Matějček s Jiřím Dunovským a dalšími odborníky: vybudovat v Československu po vzoru Rakouska několik *SOS dětských vesniček*, které budou alternativou k velkokapacitním dětským domovům a v nichž budou pěstounské maminky pečovat o úzkou skupinu svěřených dětí v rodinném prostředí. Ve veřejné sbírce se díky tomu v letech 1968–69 vybralo 28 milionů korun, které posloužily k vybudování SOS vesniček v Karlových Varech – Doubí a ve Chvalčově. Ač byly v 70. letech vesničky nuceně znárodněny, pěstounské maminky tu dál vychovávaly přijaté děti až do Sametové revoluce, kdy byla organizace znovuoobnovena.

Znalosti a zkušenosti Zdeňka Matějčka byly pro úspěšné fungování SOS dětských vesniček v prvních letech jejich existence zcela klíčové. Podílel se jak na výběru a školení maminek – pěstunek, tak na vytipování a diagnostice vesničkových dětí. Vesničky pak společně se svými kolegy pravidelně navštěvoval, pohovořil se všemi pěstounkami a s mnoha dětmi, řešil s nimi následky

psychické deprivace, kterou si děti odnesly z minulosti, sledoval, jak se dětem daří, pomáhal a radil.

BOHATÝ ODKAZ

Tím ale výčet zásluh Zdeňka Matějčka zdaleka nekončí. Byl zakladatelem výzkumu a léčby dyslexie a dalších poruch učení v Československu, podílel se na projektech týkajících se nechtěných dětí, dětí z rodin alkoholiků, dětí trpících lehkou mozkovou dysfunkcí, dětí z rozvedených rodin, ale pracoval i s rodinami vychovávajícími postižené děti. Byl průkopníkem inovativních metod, jako práce s dětskou kresbou nebo terapie s využitím domácích zvířat. Napsal mnoho knih a článků, byl hostem mnoha pořadů. Dokázal složité věci formulovat naprosto srozumitelně i pro úplné laiky.

Řada jeho výroků zlidověla. Kdo by neznal například jeho známé „bordel v bytě – chytré dítě“? My jsme se pokusili ještě o trochu osobnější připomenutí osobnosti Zdeňka Matějčka, než jen výčet jeho výroků a zásluh: požádali jsme proto o vzpomínky několik pamětníků z doby počátků SOS dětských vesniček, a také jeho dceru. Jednu věc mají všechny tyto vzpomínky společnou: na Zdeňka Matějčka vzpomínají všichni rádi a s úsměvem.

NADĚJE PRO KAŽDÉHO

„Vnitřně se usmívám, jaké jsem měla štěstí, že jsem ho zažila jak jako dítě vyrůstající ve vesničce, tak jako studentka psychologie na přednáškách a zejména při praxi. Jeho lidský, laskavý přístup, trpělivost a vřelost, to pro mě bylo velice inspirující. Nádherně pracoval s dětmi, ale i s rodiči. Mohli za ním přijít s jakýmkoli problémem, vždy jim uměl poradit a dát jim naději. Pro ty rodiče to mnohdy bylo poprvé, kdy někoho takového potkali, zejména u dětí postižených – profesor Matějček nikdy nekončil beznadějně, z každého případu dokázal vykřesat naději do budoucna. Snažím se být také taková ve své praxi, hledat to pozitivní, neztrácet naději.“

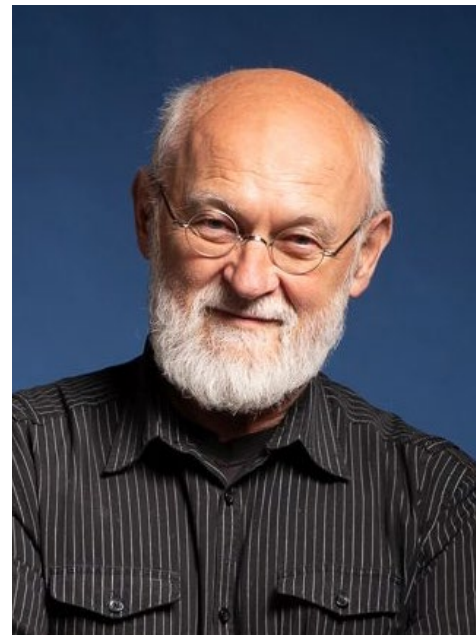
Jolana Mižikarová, dětská psychologka, vyrůstala v SOS dětské vesničce Doubí

UMĚL TO SE VŠEMI

„Návštěva pana Matějčka ve vesničce byla vždy událost. Měly jsme ho rády jak my pěstounské maminky, tak děti. Všechny děti s ním dobrovolně spolupracovaly, nikdy ho žádné neodmítlo. Jeho vlídnost, laskavost a trpělivost mu otevřela dveře ke všem srdcím. A dokázal nám vždy dobře poradit. Nikdy nekritizoval, nesoudil, jen nás nasměroval tak, abychom dokázaly pomoci dětem, které k nám přišly různě bolavé a potlučené osudem.“

Eva Borková, pěstounka od roku 1970 až do poloviny 90. let, vychovala v karlovarské vesničce dvě generace dětí

„KDYŽ SE ŘEKNE ZDENĚK MATĚJČEK...“

... vybavím si především jeho laskavost, úsměv a takové všeobjímající porozumění pro nejrůznější blbosti, které člověk v životě dělá. Vidím obraz laskavého, chápajícího, neodsuzujícího člověka. Že byl psycholog, to bylo jakoby navíc. Ale měl v sobě takové charisma člověčiny. Takhle jsem ho poznal. Byl geniální v tom, že dokázal navázat s kýmkoli kontaktem, udržet ho, porozumět tomu člověku, projevit pochopení. Dokázal mluvit s lidmi o složitých věcech naprosto jednoduše, tak, aby to každý pochopil.“

Miloslav Kotek, dětský psycholog, žák a mnohaletý spolupracovník Z. Matějčka

VŽDY UMĚL PORADIT

„Profesor Matějček byl laskavý, moudrý a trpělivý muž, každému vždy pomohl a dobře poradil. Dokázal mě nasměrovat v tom, jak přistupovat k jednotlivým dětem. Nejtěžší oříšek pro mě byl Petr, bylo mu téměř čtrnáct let, když ke mně do rodiny přišel, já přitom byla sama mladá, ještě mi nebylo třicet. Nebyť pana Matějčka, asi bych to vzdala, ale díky jeho radám jsem nakonec dokázala proniknout za Petrovu slupku a navázat s ním vztah, který trvá dodnes, kdy mu už je přes šedesát.“

Žofie Tisovská, jedna z prvních pěstunek ve vesničce v Doubí

Zdeněk Matějček s rodinou, dcera Jana první zleva. Foto: archiv J. Severové

Nejvíc jsem se naučil od svých dětí

Zdeněk Matějček je ve světě dětské psychologie pojem. V 60. letech jako první důkladně popsal psychickou deprivaci dětí vyrůstajících bez lásky v ústavní péči. Společně s Jiřím Dunovským hledal alternativu k dětským domovům, našel ji v Rakousku v podobě SOS dětských vesniček a pomohl podobné vesničky vybudovat i v Československu. V srpnu by našemu spoluzakladateli bylo sto let – při té příležitosti jsme na něj vzpomínali s jeho dcerou Janou Severovou.

Co se Vám vybaví jako první, když slyšíte jméno svého otce?

Já na něj vzpomínám jako na tátu, ne jako na psychologa. Vždy mě ty vzpomínky troš-

ku dojmou, pořád mi strašně moc chybí. Měl obrovské pochopení. Byly některé věci, které jsem raději říkala mamince: třeba když jsem šla na rande, řekla jsem to jí, táta by se moc vyptával. Ale když šlo do tuhého, když jsem měla nějaké problémy nebo i životní průšvihy, šla jsem za tátou. Vždy tu byl pro mě, nikdy mě nehodnotil, nekritizoval, vždycky mě vyslechl a podpořil.

Jaké to bylo, vyrůstat s někým, kdo o výchově dětí napsal několik knih?

Vůbec jsem tuhle jeho stránku nevnímala, byl to prostě táta. Nepamatuji si, že by si s námi nějak moc hrál, ale spíš s námi něco podnikal. Jezdili jsme na výlety na různé hrady a zámky, za příbuznými, chodili na

houby, jezdili na ryby, hrál s námi ping pong, učil nás plavat. Pamatuju si, jak jsme plavali přes rybník v Nedamáku a já už nemohla – tak jsem se ho chytla ze zadu za ramena a on tak se mnou doplaval ke břehu. Měla jsem v něj naprostou důvěru. U nás neplatilo, že u jídla se nemluví. U večere nám táta vyprávěl o práci, o tom, co tam zažil, co ho potěšilo, co ho zarmoutilo, jaké případy řeší. Milovaly to i moje děti, když jsme chodili k našim na oběd. Táta se ptal děti na názor, zajímalo ho, co si o tom myslí. Říkal, že nejvíc se toho naučil od svých dětí a vnoučat.

Pamatujete si období, kdy vznikaly SOS dětské vesničky?

Pamatuju si to dobře, bylo mi asi třináct, když se do Doubí nastěhovaly první maminky s dětmi, jezdila jsem tam občas s tátou. Vždycky se radoval, když viděl, že se tam ty děti už cítí jako doma, třeba když Kája od paní Borkové táhl tašku plnou švestek, že budou zavařovat. Nebo když děti jiné pěstounky nadšeně vyprávěly, jak byly u babičky s dědou na Moravě a krmily tam králíky. To by v domově nikdy nezažily. Pamatuju si, jaká to byla sláva, když měli ve vesničce prvního maturanta nebo prvního brance odvedeného na vojnu...

Ještě se Vám vybaví nějaká vesničková vzpomínka?

Táta jednou vyprávěl příběh holčičky, která byla strašně uzavřená, negativistická a pěstounce se vůbec nedařilo proniknout za tu slupku a navázat s ní nějaký bližší vztah.

A vymyslela sama takové krásné, mateřské řešení: vzala si tu holčičku na noc do poste-

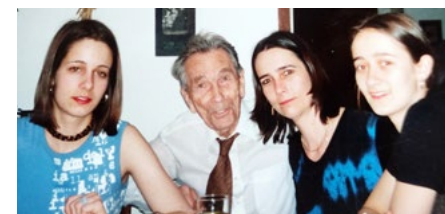
le. Ten zážitek intimní blízkosti udělal divy, od té doby byla ta holčička „její“. A nešlo to přes žádná slova ujišťování a vysvětlování, ale přes přirozený tělesný intimní mateřský kontakt. Dodnes mě to dojíímá.

Vystudovala jste sociální práci, působíte na dětské psychiatrické klinice, Vaše sestra byla dětská psycholožka. Takže se zdá, že Vás otec asi dost ovlivnil...

To víte, že ovlivnil, celým svým životem. My jsme v tom vyrůstali, táta dokázal člověka nadchnout. Starší sestra studovala psychologii. Já jsem ji chtěla studovat taky, ale už to bylo v době, kdy se nehledělo na schopnosti a znalosti, ale na původ a politickou angažovanost rodičů, a to já neměla ani jedno. Zkoušky jsem dělala dvakrát, ale nepřijali mě. Táta tehdy rozhodl, že bych měla jít studovat sociální práci, že bych se na to hodila. Usuzoval tak podle sociálních pracovníků, se kterými úzce spolupracoval.

Řada výroků Vašeho otce zlidověla, na které vzpomínáte Vy?

Těch výroků je spousta, mnoho z nich využívám ve své práci. Říkal třeba, že děti nevychováme tím, co říkáme, ale jak se chováme, učí se nápodobou. Že důležitější, než udělat maturitu, je pro život dobře se zamilovat. Nebo že to, jak jsme vychovali své děti, poznáme až na vnoučatech, tedy až uvidíme, jak naše děti vychovávají svoje děti. A spoustu dalších.

Výroky Zdeňka Matějčka

O SVÉM DĚTSTVÍ

Byl jsem dítě tak trochu ubrečené, víc věcí se mě dotklo, dojalo, takže možná mám proto větší pochopení pro děti, které jsou úzkostné. Mám vrozenou luxaci kyčelního kloubu, která se vícekrát spravovala, čili jsem si užil po této stránce dost. Znamenalo to, že jsem se nemohl ostatním dětem tak docela vyrovnat, venkovští kluci jsou dosti náročná parta a musíte se pěkně ohánět, abyste obstáli. Do života jsem si odnesl toto poznamenání, ale taky vědomí, že se handicap dá překonat.

Rozhovor pro Týdeník Rozhlas (2004)

O NÁHRADNÍM RODIČOVSTVÍ

Člověk je na této planetě zajisté nejlépejším živočišným druhem. Příroda ho stvořila nedokonalým, ale několikrát ho pojistila. Když selže vlastní rodičovství, nenechá lidské potomstvo na holičkách, nýbrž pojistí je rodičovstvím novým, stejně biopsychickým jako to vlastní, stejně přírodním a přirozeným, stejně pravým – ba pravějším, neboť pomáhajícím a vpravdě záchranným.

Osvojení a pěstounská péče (2002)

Pokud adoptivní rodiče nebo pěstouni přijmou dítě bezvýhradně za své, stávají se pro ně psychologicky jeho pravými rodiči se vším všudy. V dětském domově však není, kdo by je za své přijímal, a ono nemá ke komu se schoulit do náruče. Právě v této situaci hledám základní příčinu, proč děti z dětských domovů tak málo dovedou lásku dávat a lásku přijímat. Sexuálně jsou v pořádku, ale vyjít lásce vstříc, to neumějí.

Psychologické eseje (2004)

O SOS DĚTSKÝCH VESNIČKÁCH

Málokde jinde než právě v dětské vesničce jsme si mohli uvědomit, jak jsou děti aktivním činitelem. Jak si o určité vychování své nové matky „říkají“, jak dovedou provokovat její radost i smutek, jak mocně (a někdy i rafinovaně) posilují její angažovanost na jejich osudu. Prostě za nějaký čas se tyto cizí děti staly dětmi této mámy – mezi jiným i proto, že tomu silně chtěly a že na tom pracovaly, i když neuvědoměle a svým naivním dětským způsobem.

Stejně tak dobře jsme mohli sledovat, co se stalo s ženou, která dosud své děti neměla a najednou jich přijala celý houfek. Za chvíli tyto děti byly prostě její, i se všemi radostmi a se vším trápením. A dnes, když už je babičkou a na střídačku hlídá a opatruje vnoučata tu od jednoho, tu od druhého „svého“ dítěte, vůbec jí nenapadne, že má odsloužino a že by si mohla odpočinout.

A když přijde snacha, tj. žena jednoho z jejích chlapců, řekne velmi přirozeně a upřímně „mami, děkuju ti...!“, zahřeje to zřejmě jako každou lidskou babičku. A mně, který sedí u stolku na návštěvě, to navíc zní, jako by poučky o psychologii rodiny byly převedeny do krásné hudební symfonie.“

Čemu nás naučily dětské vesničky? (1990)

„Profesor Matějček dokázal číst i v nepatrných detailech. Přijeli jsme do vesničky a vidíme, jak dva kluci vlečou velké tašky přes rameno a jdou polní cestou za vesničku. Ptal jsem se – kluci, kam jdete? Odpověděli mi, že do aleje na švestky a tajuplně dodali: budeme zavařovat. Já jsem to měl za ukončené téma, ale Matějda se celý rozzářil. Když jsem se ptal proč, odpověděl „máme vyhráno, ti kluci počítají, že ty zavařené švestky budou v zimě jíst, že tedy v zimě tady ještě budou... Už jsou tady opravdu doma.“

Vzpomínky M. Kotka

SOS DĚTSKÉ
VESNÍČKY